

УДК 378.147:81'243

Марія Большакова

ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

Розглянуто процес професійної підготовки перекладачів зі знанням декількох іноземних мов як педагогічна система. Розроблено модель особистості конкурентоспроможного фахівця, виділені її основні компоненти. На основі моделі складено «дерево цілей» професійної підготовки.

Ключові слова: системний підхід, «дерево цілей», професійна підготовка, студент-філолог.

Рассмотрен процесс профессиональной подготовки переводчиков со знанием нескольких иностранных языков как педагогическая система. Разработана модель личности конкурентоспособного специалиста, выделены её основные компоненты. На основе модели составлено «дерево целей» профессиональной подготовки.

Ключевые слова: системный подход, «дерево целей», профессиональная подготовка, студент-филолог.

The process of professional training of the interpreters of several foreign languages is analyzed as a pedagogical system. The model of the personality of a competitive specialist is developed, its

constituents are determined. Based on the model the tree of objectives of professional training is created.

Key words: *professional training, interpreter, higher education, tree of objectives, system approach*

Постановка проблеми. У сучасному світі в умовах створення міжнародних організацій, зміцнення міжнародних економічних і культурних зв'язків, розвитку економічного співробітництва України з іншими країнами міжкультурне спілкування, мета якого мінімізувати проблеми, пов'язані з культурними і мовними особливостями країн, відіграє важливу роль. Тому професія перекладача сьогодні належить до найбільш потрібних. Його роль як посередника між двома культурами є однією з головних, від його професійної компетенції залежить успішність установалення ділових і культурних зв'язків між країнами. Не підлягає сумніву той факт, що традиційні методи підготовки перекладачів не відповідають сучасним тенденціям вищої освіти, які викладені в матеріалах ЮНЕСКО. Результатом модернізації системи освіти повинна стати підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних забезпечити позитивні зміни у сфері своєї професійної діяльності. Однією з найбільш помітних тенденцій у вдосконаленні педагогіки вищої школи є застосування системного підходу, широке використання основоположних принципів і методів, ідей і висновків теорії систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз досліджень із заданої тематики показав, що системний підхід є широко вивченим. Основоположниками цього підходу є Л. фон Берталанфі, А.А. Богданов, Г. Саймон, П. Друкер, А. Чандлер. Аналізом системного підходу та його місця в сучасній науці займалися такі відомі вчені, як І.В. Блауберг, В.Н. Садовський, Е.Г. Юдін, В.А. Лекторський. Можливості застосування системного підходу в педагогіці розглянуті в роботах В.П. Беспалько, В.І. Андреева, Н.В. Кузьміної, О.П. Околелова, Ю.К. Бабанського, Н.В. Язикової та ін. Системний підхід стосовно професійної підготовки розглянуто С.Є.Моторною. Невід'ємним елементом системного підходу є концепція «дерева цілей», що була вперше запропонована Ч. Черчменом і Р. Акоффа в 1957 році. Принцип побудови «дерева цілей» професійної підготовки ввів В.К. Марігодов, у працях якого представлено дерево цілей професійної підготовки студентів технічних спеціальностей. Аналіз літератури засвідчив, що вже є спроби створення «дерева цілей» для процесу професійної підготовки студентів екологічних і економічних спеціальностей. Проте й досі системний підхід і концепція «дерева цілей» підготовки перекладачів не розглянуті. Також не виділяються компоненти особистості конкурентоздатного перекладача, необхідні йому для успішного здійснення професійної діяльності.

Метою написання статті є розгляд процесу професійної підготовки перекладача як педагогічної системи, виділення основних компонентів особистості конкурентоздатного перекладача і на їх основі складання «дерева цілей» професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Системний підхід – це напрямок методології спеціально-наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем. Системний підхід сприяє адекватній постановці проблем у конкретних науках і виробленню ефективної стратегії їх вивчення. Теорія систем уперше була репрезентована Л. фон Берталанфі [9]. Л. фон Берталанфі запропонував загальну теорію систем як метатеорію, що дає їй можливість визначати побудову моделей у всіх наукових дисциплінах, включаючи політологію. Його теорія описує системи неформалізованою мовою, орієнтуючись на їхні якісні характеристики. Завдання теорії загальних систем полягало в розробці універсальних принципів, які мають силу для всіх систем узагалі. Проголошена мета потребувала переформулювання класичної концепції системи і визначила систему як категорію, за допомогою якої встановлюється зв'язок між об'єктами і явищами. Система конструює себе так, щоб її частини зберігали свою структуру і могли відновитися після порушень, спричинених середовищем. На думку Л. фон Берталанфі, система - сукупність елементів, що перебувають у певних відносинах один з одним і з середовищем.

Відтоді цю концепцію широко обговорювали і застосовували у багатьох галузях науки. Практично кожен об'єкт можна розглядати як систему. На нашу думку, сьогодні системний

підхід є найбільш конструктивним підходом у психолого-педагогічних дослідженнях, тому дозволяє створити цілісне уявлення про те чи інше поняття. Об'єктивні можливості застосування теорії систем як методології педагогіки і системного аналізу як найважливішого інструментарію педагогічної діяльності, безумовно, ґрунтуються на тому, що системність – це стабільна, стійка властивість усіх складних соціальних об'єктів. Спираючись на позицію В.І. Андреева, ми вважаємо, що системний підхід дозволяє проаналізувати, досліджувати, розвивати деякий об'єкт як цілісну, єдину систему. Системність – одна з ключових характеристик педагогічних явищ і процесів [1].

Поняття «педагогічна система» було введено в науковий обіг Н.В. Кузьміною [2], яка розуміла під ним безліч взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти й навчання молодого покоління та дорослих людей. Базовий елемент системи – це чітко сформульована мета її функціонування. Система некерована без діагностичної мети, вважає В.П. Беспалько. Професор В.П. Беспалько пропонує таку взаємопов'язану сукупність варіантних елементів: учні, цілі виховання (загальні і часткові), зміст виховання, процеси виховання (власне виховання і навчання), учителі (або технічні засоби навчання), організаційні форми виховної роботи. Кожен із цих компонентів можна розкласти на елементи з будь-яким ступенем деталізації. О.П. Околелов вважає, що всі педагогічні системи розвиваються згідно з закономірностями. По-перше, кожна з систем має генеральну внутрішню мету, у якій знаходять своє вираження причиново-наслідкові зв'язки, що визначають напрямки розвитку і забезпечують відносну стійкість елементів і структури. По-друге, усі компоненти системи перебувають у нерозривній єдності так, що посилення або ослаблення одного з них помітно позначається на стані всієї системи в цілому. По-третє, на функціонування і розвиток системи істотно впливає соціальне середовище [4, с. 26]. Велике значення О.П. Околелов [7] надає зворотному зв'язку. Принцип зворотного зв'язку потрібно покласти в основу управління будь-якої педагогічної системи. Неможливо виявити типові недоліки і труднощі в діяльності без поточного контролю. Система стає або слабо керованою, або взагалі некерованою без зворотного зв'язку. Н.В. Кузьміна і Ю.К. Бабанський [3] розуміють під педагогічною системою цілісну єдність п'яти необхідних і достатніх структурних компонентів: педагогічні цілі, зміст відповідно до педагогічних цілей; педагогічні комунікації, адекватні до змісту, педагоги, які володіють цілями, змістом і педагогічними комунікаціями, учні, для яких визначаються цілі, зміст, комунікації, педагоги. Ми згодні з Н.В. Язиковою [8], яка розглядає цілі професійно-методичної підготовки на професійно-практичному рівні, припускає, перш за все, формулювання загальної кінцевої мети, виділення її основних компонентів, визначення номенклатури типових професійно-методичних завдань і на цій основі оформлення цілей мовою змісту освіти у вигляді переліку знань, методичних умінь, навичок і професійних якостей особистості викладача іноземних мов.

Ураховуючи вимоги асоціації перекладачів та ЮНЕСКО до конкурентоспроможного фахівця, ми зробили спробу моделювання такої педагогічної системи, яка дозволила б з урахуванням сучасних реалій здійснювати підготовку конкурентоспроможного перекладача зі знанням кількох мов. Елементами нашої системи, у якій і протікає педагогічний процес, є педагоги, студенти і методика викладання. У структурі педагогічної системи центральне місце посідає педагог (суб'єкт – 1) і студент (суб'єкт – 2). Суб'єкт – 1 здійснює педагогічну діяльність (викладання), а суб'єкт – 2 – навчальну діяльність (учіння). Взаємодія між суб'єктами здійснюється за допомогою методики викладання, що включає педагогічні умови, зміст, способи, методи, форми, технології, засоби навчання. Між елементами педагогічної системи існують такі зв'язки: інформаційні, організаційно-діяльнісні, комунікативні, причиново-наслідкові, генетичні (виявлення історичних тенденцій, традицій у навчанні), а також зв'язки управління і самоврядування, регуляції і саморегуляції. Зв'язки виявляються в процесі педагогічної взаємодії і разом з елементами системи складають композицію, яка залежить від обраної методики викладання і являє собою систему комунікації між суб'єктами. Під композицією ми розуміємо розгляд ієрархії від нижчого рівня до вищого. У нашій педагогічній системі ми виділяємо такі підсистеми: освітня стратегія, педагогічна технологія, дидактична технологія. Освітня стратегія – це освітня доктрина держави, в яку входить розробка загальних положень і принципів державної політики в галузі освіти. Педагогічна технологія – галузь

знання, що включає методи, засоби навчання і теорію їх використання. Під дидактичними технологіями ми розуміємо різні окремі методики реалізації педагогічної технології [5, с. 50]. Мета нашої педагогічної системи - формування особистості фахівця в галузі перекладу. Вона реалізується через систему принципів навчання, спрямованих на формування лінгвокультурологічної компетенції.

Аналіз літератури підтвердив, що вже є спроби створення моделі фахівця. Так, Н.С. Ковальова в моделі готовності майбутніх учителів виділила три компоненти: мотиваційно-емоційний, когнітивно-технологічний та рефлексивно-прогностичний. О.М. Ліпустіна виділяє лінгвістичний та психологічний компоненти професійної підготовки фахівця іноземної мови. Найбільш оптимальною з точки зору системного підходу є, на наш погляд, психоконпетизаційна модель особистості фахівця, створена С.Є. Моторною [6, с. 118]. На основі цієї моделі нами була розроблена модель особистості перекладача-випускника ВНЗ, що ґрунтується на морально-орієнтаційному компоненті (особистісні якості і характеристики, необхідні перекладачеві для встановлення нормальних загальнолюдських взаємин між людьми), складається з організаторсько-комунікативного (готовності і вміння співпрацювати і спілкуватися з оточенням, ділитися з ним своїми знаннями й досвідом, доводити свою точку зору), потребо-мотиваційного (мотивації, потреби, спонукання суб'єкта до професійної діяльності), когнітивного (володіння перекладацькою компетенцією – особливим набором здібностей, знань і навичок, необхідних для успішної професійної перекладацької діяльності) компонентів. У кожен компонент уключено окремі компетенції, які ми розглядаємо як ключові компетенції перекладача зі знанням кількох мов. Основою, на якій тримаються всі названі вище компоненти, є культура. Основна мета процесу професійної підготовки – сформувані особистість перекладача в цілому і кожний компонент моделі зокрема.

На основі вищевикладеного матеріалу, описаної педагогічної системи та складеної моделі перекладача, ми створили «дерево цілей» професійної підготовки, що зображене на рисунку 1. Під час побудови «дерева цілей» професійної підготовки перекладача ми використовували функціонально-змістовний принцип системного підходу, запропонований В.К. Марігодовим. Автор вважає, що «дерево цілей» має таку рангову ієрархію: генеральна мета (рівень 0); цілі першого рангу (рівень А₁); підцілі другого (за ступенем важливості) рангу А₁В₁, де В – рівень другого рангу і т.д.» [5, с. 51].

Рівень 0. Генеральна мета - формування морально орієнтованої особистості перекладача, котрий володіє декількома іноземними мовами.

Рівень А

А₁ - формування організаторсько-комунікативного компонента;

А₂-формування когнітивного компонента;

А₃ - формування культури учнів;

А₄ - формування потребо-мотиваційного компонента;

А₅ - оптимізація предметного наповнення програми професійної підготовки перекладача;

А₆ - розвиток цілісного мислення учня.

Рівень В. Підціль А₁

А₁В₁ - формування умінь і навичок говоріння, читання, аудіювання, письма;

А₁В₂ - забезпечення психологічної готовності студентів до комунікації в іншомовному середовищі;

А₁В₃ - формування лідерських якостей.

Підціль А₂

А₂В₁ - ознайомлення з лінгвістичними особливостями мов;

А₂В₂ - оптимізація підходів до навчання лінгвістичних особливостей мови;

А₂В₃ - навчання методології перекладу;

А₂В₄ - формування навичок перекладу з рідної мови на іноземну і навпаки;

А₂В₅ - формування навичок міжкультурного спілкування;

А₂В₆ - навчання адекватного перекладу культурного контенту;

А₂В₇ - формування умінь локалізувати тексти.

Підціль А₃

А₃В₁ - ознайомлення учнів з іншомовним культурним середовищем;

A_3B_2 - забезпечення знань учнів про значення культури під час вивчення іноземної мови;
 A_3B_3 - навчання культури спілкування і поведінки в процесі здійснення професійної діяльності;
 A_3B_4 - реалізація концепції всебічного розвитку особистості шляхом прищеплення студентам культури спілкування.

Підціль A_4

A_4B_1 - формування настанови на самостійну роботу;
 A_4B_2 - забезпечення усвідомлення рівня вимог до конкурентоспроможного перекладача;
 A_4B_2 - формування особистості перекладача через навчання мови.

Підціль A_5

A_5B_1 - забезпечення технологічної готовності студентів до навчання та майбутньої праці;
 A_5B_2 - розробка методики оцінки кваліфікаційного рівня спеціаліста та магістра;

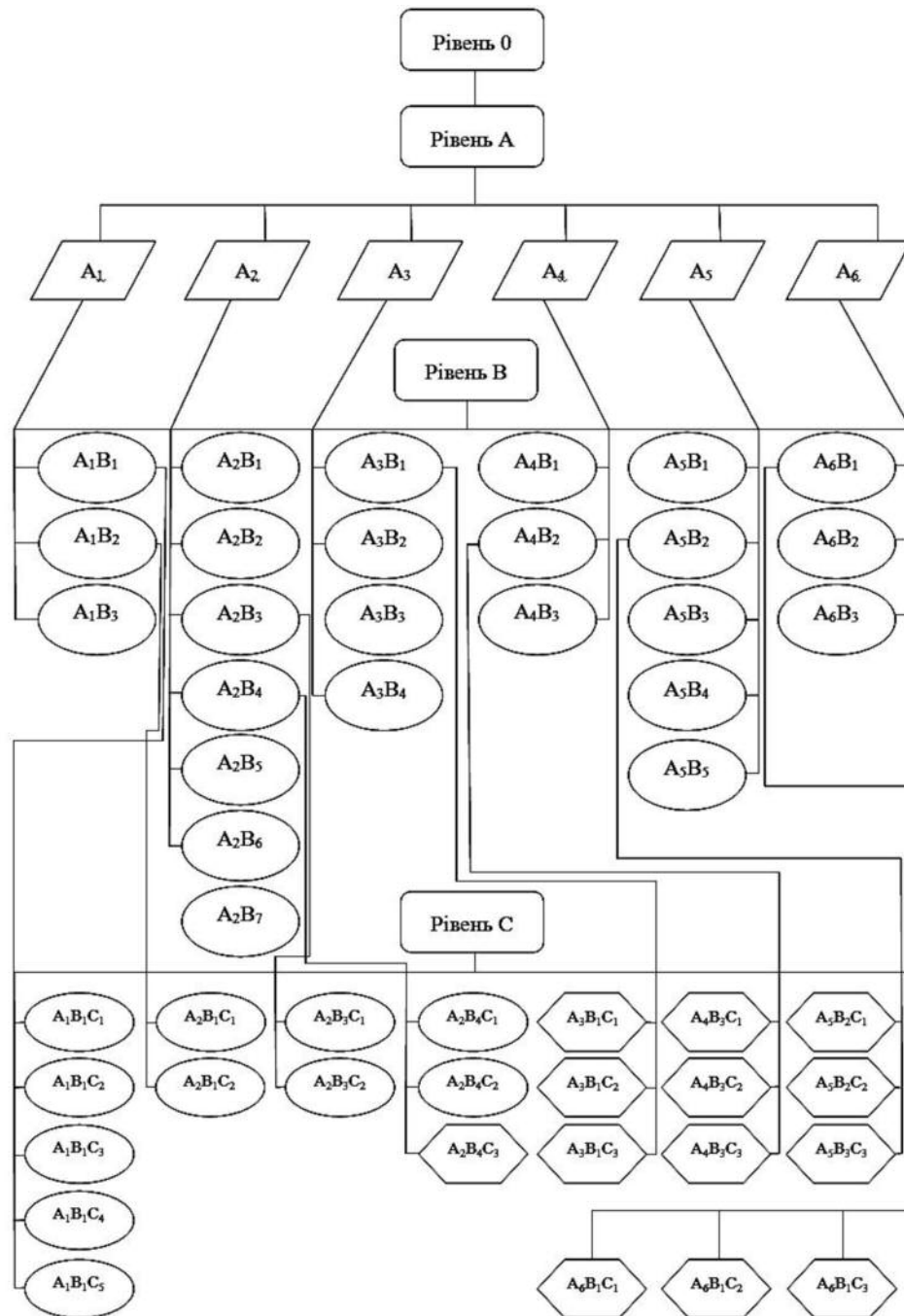

Рис. 1. Дерево цілей професійної підготовки перекладача.

A₅V₃ - розробка програми щодо забезпечення рівня знань студентів, що перевищує державний мов, згідно з вимогами матеріалів ЮНЕСКО; освітній стандарт;

A₅V₄ - складання програми підготовки конкурентоспроможного перекладача зі знанням кількох

A₅V₅ - планування дій викладацького колективу та керівництва факультету і кафедри щодо забезпечення психологічної готовності студентів до навчання та майбутньої праці.

Підціль A₆

A₆V₁ - формування логічного мислення;

A₆V₂ - формування наочно-образного мислення;

A₆V₃ - формування наочно-дієвого мислення.

Рівень С. Підціль A₁V₁

A₁V₁C₁ - ліквідувати прогалини в знаннях студентів за курс середньої школи;

A₁V₁C₂ - навчити діалогічного та монологічного мовлення;

A₁V₁C₃ - навчити різних видів читання;

A₁V₁C₄ - навчити здатності сприймати іноземну мову на слух;

A₁V₁C₅ - навчити техніки письма.

Підціль A₂V₁

A₂V₁C₁ - формування навичок аудіювання (навчити розуміти одиниці мови і мовлення, навчити членувати тексти на смислові частини, виділяти основну думку, запам'ятовувати почутий текст, навчити зосереджено слухати);

A₂V₁C₂ - ознайомлення з відмінностями в будові мов, що вивчаються.

Підціль A₂V₃

A₂V₃C₁ - ознайомлення учнів із загальною теорією перекладу і його видами;

A₂V₃C₂ - ознайомлення учнів з труднощами, що виникають під час перекладу культурного контенту.

Підціль A₂V₄

A₂V₄C₁ - формування навичок перекладу стійких словосполучень, прислів'їв, приказок;

A₂V₄C₂ - навчання перекладу інокультурних реалій;

A₂V₄C₃ - навчання особливостей різних видів перекладу (усного, письмового).

Підціль A₃V₁

A₃V₁C₁ - ознайомлення з культурними відмінностями різних країн;

A₃V₁C₂ - формування у свідомості майбутнього перекладача поваги до інших культур;

A₃V₁C₃ - ознайомлення з психологічними особливостями носіїв досліджуваних мов.

Підціль A₄V₂

A₄V₂C₁ - ознайомлення майбутніх перекладачів із вимогами до конкурентоспроможного фахівця, висунутими в матеріалах ЮНЕСКО;

A₄V₂C₂ - формування у студентів критичної самооцінки на основі усвідомлення ними прогалин у знаннях;

A₄V₅C₃ - формування зовнішньої та внутрішньої мотивації до навчання.

Підціль A₅V₃

A₅V₃C₁ - проведення дослідження, що виявляє недоліки сучасних підходів до підготовки перекладачів;

A₅V₃C₂ - пошук нових форм організації навчального процесу під час підготовки перекладача зі знанням кількох мов;

A₅V₃C₃ - застосування інноваційних методик з метою підвищення ефективності процесу навчання.

Підціль A₆V₁

A₆V₁C₁ - навчити вміння логічно і послідовно передавати інформацію в письмовому вигляді (виклад, твір, реферат, анотація, лист тощо);

A₆V₁C₂ - формування вміння логічно викладати думки в усному мовленні;

A₆V₁C₃ - навчити здатності логічно мислити в нестандартних життєвих ситуаціях.

Отже, можна зробити висновок, що це дерево цілей професійної підготовки перекладача є системоутворювальним фактором навчального процесу, при цьому кожна ціль забезпечується вирішенням конкретних завдань, які в сукупності визначають цілісну систему формування професіоналізму перекладача зі знанням декількох іноземних мов.

Висновки. У ході проведеного дослідження ми переконалися, що процес професійної підготовки перекладача зі знанням декількох іноземних мов потребує модернізації з урахуванням сучасних вимог. Нами була зроблена спроба розгляду процесу підготовки як педагогічної системи, у якій кожний наступний компонент логічно впливає з попереднього. Система руйнується, якщо випадає хоч один з компонентів системи. І навпаки, якщо посилюються структурні компоненти системи і зв'язки між ними, то посилюється вся система. Також нами було складено модель особистості конкурентоспроможного фахівця та виділені основні її компоненти. Практична цінність такої моделі, на наш погляд, в адекватності й повноті відображення основних вимог, що висуваються конкурентоспроможному перекладачеві. Ми вважаємо, що необхідно переорієнтувати систему підготовки перекладачів на нові підходи, метою яких є розвиток особистості учня. Варто відзначити, що, формуючи моральноорієнтовану особистість перекладача, необхідно приділяти увагу кожному виділеному нами компоненту, однак важливо виділити окремі фрагменти проаналізованої системи і сфокусуватися на можливостях їх формування. Один з таких фрагментів – лінгвокультурологічна компетенція, що є, на нашу думку, невід'ємною складовою особистості конкурентоздатного перекладача. Перспективою наших подальших досліджень є виділення в «дереві цілей» елементів, пов'язаних із формуванням лінгвокультурологічної компетенції та складання моделі її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.І. Педагогіка : навчальний курс для творчого саморозвитку / В.І. Андреев. – Казань : Центр інноваційних технологій, 2000. – 608 с.
2. Кузьміна Н.В. Поняття «педагогічна система» і критерії її оцінки. / Н.В. Кузьміна // Методи системного педагогічного дослідження. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1980. – С. 23-34
3. Кузьміна Н.В. Здібності, обдарованість, талант учителя: навч. посібник / Н.В. Кузьміна. – Л. : Знання, 1985. – 32 с.
4. Ліпустіна О.М. Мотиваційне програмно-цільове управління в професійній підготовці вчителів іноземної мови: монографія / О.М. Ліпустіна. – Бійськ : БПДУ ім. В.М. Шукшина, 2005. – 95 с.
5. Марігодов В.К. Педагогіка и психологія: аспекти активізації творчості та готовності до професійної діяльності: навч. посібник для техн. вузів / В.К. Марігодов, С.Є. Моторна. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2004. – 170 с.
6. Моторна С.Є. Сучасний науковий базис психокомпетизації еволюційної мінливості вищої освіти: монографія / С.Є. Моторна. – Севастополь : Вебер, 2009. – 452 с.
7. Околелов О.П. Управління педагогічними системами на основі цільових програм / О.П. Околелов // Педагогіка. – 1990. – №7. – С. 50-53.
8. Язикова Н.В. Цілі та зміст методичної підготовки студентів педагогічних факультетів іноземних мов / Н.В. Язикова // Іноземні мови в школі. – 1995. – №1. – С. 57-61.
9. Bertalanffy L. von. General System Theory / L. von Bertalanffy // General Systems. Vol. 16 1956. – P. 1–10.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Большакова Марія Геннадіївна – асистент кафедри теорії і практики перекладу, аспірант кафедри українознавства, педагогіки і культурології Севастопольського національного технічного університету.

Надійшла до друку 15.12.2012 р.